

АДЛЮСТРАВАННЕ ПОЗНЕАНТЫЧНАГА МЕНТАЛІТЭТУ У ПЕРАПІСЦЫ СІМАХА І ПЕТРОНІЯ ПРОБА

Сэкст Клаудзій Петроній Проб (другая пал. IV ст.) быў адным з найбольш заможных людзей таго часу, які, як падкрэслівае Аміян, «меў маёнткі амаль паўсюдна» (Amm. XXVII, 11, 1).

Паводле ацэнкі таго ж Аміяна, гэта быў прыроджаны палітык і кар’ерыст. Проб пастаянна займаў высокія пасады і не уяўляў сваё жыццё без кіпучай дзейнасці. З пэўнай іроніяй гісторык адзначае, што «падобна таму, як плаваючыя істоты, калі іх выцягнуць з вады, нядоуга існуюць на сушы, так і ён увядаў без прэфектур» (ibid. 3).

Безумоўна, Пробам была зроблена бліскучая кар’ера, прычым пераважна на гарызантальным узроўні (пастаянныя перамяшчэнні на раўназначныя пасады): 364 г. – прэфект Ілірыка, 366 г. – Галіі, 368 – 375 гг. – Італіі. Да складу яго кліентуры уваходзіў біскуп Медыяпана Амбразі, хоць сам Проб хрысціянінам не быў¹. Да гэтага можна дадаць, што паводле аднаго з рымскіх надпісаў, зробленага ў той час, ён у 358 г. быў праконсулам Афрыкі, у 371 г. – ардынарным консулам² (Dess. № 1265).

Памёр Проб, наколькі можна меркаваць, да таго, як у свет выйшла 27-я кніга «Res Gestae» Аміяна Марцаліна³ (г.зн. да 395 г.). Прынамсі, Аміян піша пра яго жыццёвы шлях, як пра ўжо завершаны працэс. Той жа аўтар вылучае дастаткова адмоўныя рысы палітычнай дзейнасці Проба – баязлівасць перад людзьмі нахабнымі і фанабэрыстасць у стаўленні да баязлівых, «калі ён адчуваў сваю сілу, то здавалася, што грымеў з трагічнага катурна, а калі баяўся – крочыў быццам на самым нізкім соку⁴», заусёдная абарона кліентаў, нават калі тыя рабілі злачынствы і «сама праўда сведчыла супраць (іх) (vel ipsa repugnante iustitia)». А ўвогуле яго характар вызначаўся падазронасцю, скрытнасцю, з’едлівасцю і упартасцю (Amm. XXVII, 11, 2, 4–5).

Перапіска палітычнага дзеяча Сімаха з Пробам складаецца ўсяго з 6 лістоў, якія былі напісаны ў перыяд ад 370 да 384 г. (I, 56–61)⁵. На рускую мову дадзены матэрыял не перакладаўся.

Асабліва сцю карэспандэнцыі можа лічыцца яскрава выяўлены афіцыйны характар тэкстаў, без ніякага ценю па-сапраўднаму сяброўскіх адносін паміж адрасатамі. Наяўнасць слова «сяброўства» у лісце 57 і нават прамое вызначэнне адносін паміж Сімахам і Пробам – «Вы мяне абавязваеце частымі пістамі да вас развіваць нашае сяброўства» (I, 59) не уносіць істотных змен у агульную карціну.

Афіцыйны характар перапіскі абумовіў размеркаванне інфармацыі па вельмі абмежаванаму колу сюжэтных ліній. На наш погляд, у перапісцы Сімаха і Проба можна вылучыць наступныя арыентацыі чалавека ў сацыяльным асяроддзі: 1) лаяльнасць адносна дзяржавы (I, 57, 58, 61), 2) лаяльнасць адносна дзяржаўнага чыноўніка высокага рангу (I, 56, 59), 3) неабходныя для паспяховай кар’еры ўмовы (I, 60).

Выяўленне лаяльнасці ў 57 лісце можна пабачыць у жорсткай прывязцы канкрэтных і не вельмі значных дзеянняў чалавека да будучага краіны цалкам. Сімах абяцае Проба напісаць больш аб’ёмны ліст, але толькі пры той умове, што «богі дадуць магчымасць выканання нашых жаданняў праз надзейнае забеспячэнне дабрабыту дзяржавы». Калі ж богі выканаюць свае прызначэнне, то і Сімах будзе весці перапіску з Пробам больш інтэнсіўна – «Тады імпэт мой будзе больш плённым, каб пісаць лісты, якія б Вам было прыемна атрымліваць» (I, 57).

Дзяржаўная лаяльнасць не замыкаецца толькі на ўсталяванні сувязі рымляніна-нехрысціяніна з сваімі багамі. У лісце 61 можна бачыць аналагічны працэс, які цалкам прысвечаны адносінам да роднага краю – любіць

сваю бацькаўшчыну, той ніколі не бывае спакойным (I, 61). 58 ліст пераводзіць размову на лаяльнасць у адносінах да магістратур.

Апошні ліст уяўляецца вельмі цікавым яшчэ і тым, што супраць пастаўляе гарадское жыццё вясковаму. Сюжэт гэты ўжо быў распрацаваны ў вершаваным лісце вядомага паэта Аўзонія да Аксія Паула «Пра гарадское жыццё»⁶. Пры апісанні горада адмоўна-эмацыянальны настрой паэта выяўляецца праз адпаведныя вызначэнні – кабан брудны, сабака шалёны. У выніку ў душах людзей пачынаецца канфлікт паміж імкненнем да ціхага мірнага жыцця і пануючым вакол гарадскім шумам, які гоніць чалавека да мілых сэрцу палёў, дзе ёсць адзіная магчымасць атрымаць спакой, асалоду ад навакольнага асяроддзя.

Сюжэтная лінія 58 ліста шмат у чым нагадвае прыведзены вышэй твор Аўзонія. Наколькі можна меркаваць гэта – адказ Сімаха на скаргі Проба пра вялікую загрузанасць справамі магістратуры і выказаныя мары пра шчаслівую сельскую ідылію. Пасля прачытання ліста складваецца ўражэнне, што яго аўтар патрапіў у няёмкае становішча, з аднаго боку ён павінен быў праводзіць лінію кампліментарнасці і цалкам падтрымліваць Проба, але, адначасова, як вядомаму палітычнаму дзеячу, Сімаху трэба было клапаціцца пра аўтарытэт магістратуры.

У рэшце рэшт аўтар здолеў дастаткова дыпламатычна і тонка выйсці з няёмкага становішча. Спачатку Сімах прымае патэтычны стыль і звяртаецца да Проба з наступнымі словамі: «Хіба ж ты мяркуеш, што Ацілію было прыемна змяніць свой плуг на фысцы і кінуць на месцы ў разгар сяўбы стомленых быкоў?». Гэтае параўнанне з консулам 267 і 256 гг. да н. э. Рэгулам Маркам Аціліем не магло не спадабацца адрасату. Потым ідзе дастаткова ліслівая максіма – «Кожны годны чалавек прыцягваецца на службу дзяржаве». У канцы ліста Сімах трошкі падыграў Проба і паказаў, што і ён таксама марыць пра так ж спакойнае і зацішнае вясковае жыццё: «Якое шчасце гэтая мая рымская віла з надбудаваным карнізам! А якія нашыя маёнткі! Увосень адзін дае усяго ў дастатку; іншы карыстаецца зімовым сонцам; увясну ў першым раней за іншыя вырастаюць з зямлі ружы; у іншым крыніцы і лясы прыносяць халадок пад промнямі летняга сонца». Але раптам ідзе перабіўка: «Аднак чаму я згубіў пінію маіх разважанняў?» і агульная выснова – перш за ўсё трэба выканаць свой абавязак перад прынцэпсамі (I, 58).

Лісты 56 і 59 арыянтуюцца на выяўленне лаяльных адносін да дзяржаўнай пасадавай асобы высокага рангу. Пэўную цікавасць уяўляе першае з гэтых пасланняў. Па-першае, ліст праводзіць мяжу паміж павагай да адрасата і пісьмовым практыкаваннем у красамоўстве. Па-другое, дазваляе ўдакладніць высновы, якія былі зроблены адносна механізму перадачы інфармацыі паміж сябрамі на матэрыяле перапіскі Сімаха і Аўзонія (I, 16). На наш погляд, дадзены ліст дазваляе развесці па розных баках каналы перадачы інфармацыі. Сімах дэталёва паведамляе пра сваю дзейнасць толькі ў лістах, якія адрасаваны Аўзонію, альбо ў афіцыйных справаздачах. У перапісцы з Пробам ён абмяжоўваецца ветлівай рэплікай: «Мой імплэт у выкананні сваіх абавязкаў адносна цябе ўжо вычарпаў, як здаецца, усё, што я павінен быў табе напісаць (I, 56).

Апошні з матэрыялаў перапіскі Сімаха і Проба 60-ы ліст мае характар рэкамендацыі, выдадзенай Раману, каб той перайшоў з работы пры палацы на дзяржаўную службу.

Асноўныя ўмовы, неабходныя для таго, каб рымлянін зрабіў максімальна паспяховую кар’еру (другая пал. IV ст.), дастаткова добра вядомы на прыкладах узыходжання па іерархічнай лесвіцы Аўзонія і яго калег па выкладчыцкай дзейнасці ў Бурдзігале⁷.

У больш агульным плане іх можна адшукаць у «Сповідзі» Аўрэлія Аўгусціна. Біскуп Іпона дае прыклад лёсу Фірміна, «сына высакародных бацькоў,

які хутка рухаюся па шырокаму шляху гэтага свету», і вызначае мінімальныя умовы, неабходныя для развіцця падзей па гэтаму сцэнарыю: першая у сваім асяроддзі правінцыяльная сям'я, паходжанне ад свабодных продкаў, адпаведнае выхаванне (Conf. VII, 6, 9). Падобныя умовы бачны і пры апісанні кар'еры Аліпія: заможная сям'я, рытарская адукацыя у Карфагене, навучанне на адваката у Рыме, праца чыноўніка (Ibid. VI, 7, 11; 8, 13; 10, 16). Акрамя таго, пэўныя дадатковыя умовы можна пабачыць у эпізодзе, калі Аугусцін, тады малады рытар, выказаў свае мары – падтрымка ўплывовых сяброў і шлюб з больш-менш заможнай нявестай (Ibid. VI, 11, 19).

Такім чынам, усе рэпрэзэнтаваныя Аугусцінам варыянты паспяховай кар'еры звязаны з пратэкцыяй. Але механізм яе ў «Сповідзі» не раскрыта. Ліст Сімаха наконт Рамана дазваляе запэўніць дадзены прабел і больш дакладна вызначыць адносіны паміж суб'ектамі рэкамендацыі: аб'ектам звароту, аутарам і адрасатам.

Адным з тэзісаў у лісце выступае мадэліраванне апазіцыйнай сітуацыі выбара для Проба. Прычым вызначаецца найбольш прыймальны варыянт – несупадзенне сучаснага становішча Рамана і яго жыццёвага патэнцыялу. У цяперашні момант пратэжэ Сімаха служыць пры палацы чыноўнікам імператарскай казны, хоць ён здольны да больш ганаровай дзяржаўнай службы і адрозніваецца ад астатніх чыноўнікаў высокімі характарыстыкамі маральна-этычнага кшталту: «Ён падзяляе свой ранг са шмат якімі людзьмі, а вось сумленнасць – мала з кім». У выніку Сімах робіць выснову, што менавіта Раман у большай ступені адпавядае патрабаванням Проба і расшыфрувае яго заслугі: стрыманы, верны, сумленны, памяркоўны, разумны, надзейны і г. д.

Пасля гэтага пераліку ідзе вельмі цікавая заява Сімаха, якая заслугоўвае асаблівай увагі: «Я жадаю для яго твайго пакравіцельства, каб стала выдавочнай праудзімасць майго сведчання, а ты атрымаў выключна прыстойнага сябра» (I, 60).

Ёсць падставы меркаваць, што адбываецца структурнае аднаўленне сітуацыі з 14-га ліста, адрасаванага Аузонію, калі Сімаху была патрэбна санкцыя на вызнанне права на існаванне за пазычным апісаннем Мазэлы, якое не супадала з рэчаіснасцю. Цяпер аналагічную санкцыю, толькі адносна сацыяльнага асяроддзя, павінен даць Петроній Проба.

У сваю чаргу, гэта дазваляе ўспрымаць рэкамендацыйны ліст Сімаха да Проба не толькі, як неабходны для заняцця пасады дакумент, але і як фіксацыю цалкам вызначаных адносін у межах пэўнага сацыяльнага становішча. Як бачым, калі гаворка ідзе пра допуск у сваё асяроддзе новага чалавека, патрэбна рэкамендацыя з пералікам вызначаных якасцей і іх вызнанне, г. зн. выдача санкцыі на іх існаванне ў рэчаіснасці.

¹ Wallace-Hadril A. Notes on Persons // Ammianus Marcellinus. The Later Roman Empire (A.D. 354–378) / Sel. et transl. By W. Hamilton. Harmondsworth, 1986. P. 484.

² Зыходзячы з 20-га ліста Аузонія – разам з імператарам Грацыянам (гл. Авсоний. Стихотворения / М., 1993. С. 173).

³ Дацiproука кніг Аміяна даецца па: Cytowska M., Szelest H. Literatura Rzymska. Okres cesarstwa. Warszawa, 1992. S. 565.

⁴ У лацінскай мове супрацьстаўленне «катурн – сока» (абутак для трагедыі і абутак для камедыі) вызначала высокі і нізкі тон.

⁵ Symmaque Lettres. T. 1 (Livres I–II) / Texte ét., trad. et comm. par J.P. Callu. Paris, 1972. P. 116–120.

⁶ Corpus poetarum latinorum. Ed. G.E. Weber. Francofurti ad Moenum, 1833. P. 1260–1261; Авсоний. Стихотворения. С. 167.

⁷ Hopkins M.N. Social Mobility in the Later Roman Empire: the Evidence of Ausonius // The Classical Quarterly. New Series. 1961. Vol. 11. № 2. P. 239–247.